

IŠSILAISVINIMAS IŠ PAMATIŠKUMO

Audronė Žukauskaitė. *Anamorfozės: nepamatinės filosofijos problemos*. Vilnius: Versus aureus, 2005. ISBN 9955-601-46-9

Audronės Žukauskaitės knygoje *Anamorfozės: nepamatinės filosofijos problemos* drąsiai, įtikinamai, patraukliai plėtojama daugelis jos ankstesnės knygos *Anapus signifikanto principo* (2001) temų ir skatinama jas diskutuoti. Naujojoje monografijoje sutinkame jos mėgiamus herojus: psichoanalizę ir Jacques'o Lacaną, ideologijų kritiką ir Louis Althusserį bei Slavojų Žižeką, dekonstrukciją ir Jacques Derrida. Tačiau pasirodo ir nauji veikėjai, nauji pasaulio iššūkiai, jiems reikia filosofo paaiškinimo. Stipriai išplečiamos geismo universalumo ir tikrovės negalimumo temos, taikomos giminės (*gender*) problematikai aptarti, nuosekliai apeliuojant į Judith Buttler ir Julijos Kristevos samprotavimus. Pagaliau naujojoje knygoje daug svarstoma apie šiuolaikinį meną ir kiną pasinaudojant dvigubo atspindžio, subjekto konstravimo, giminės ir transgresijos, *jouissance* ir obscesijos teorijomis. Remdamasi situacionistu Guy Debord'u, autorė rodo, kaip spektaklio visuomenė, kurią produkuoja žiniasklaidos industrijos, laipsniškai užvaldo vartotojų žvilgsnių įvairovę ir nepalieka vietos tam, ką, Raoulio Vaneigemo žodžiais tariant, pavadinčiau „kasdienybės revoliucija“. Tik ar Žukauskaitės kritikos radikalumas, skirtas visų pirma vyriškumo galios imitacijoms, visuomenės susitapatinimui su ženklų gamyba ir spektaklio vi-

suomene, nėra didesnis nei pačių situacionistų, kurie vis dėlto matė revoliucijos ir radikalaus pokyčio galimybę bei nuolatos ją įgyvendino antimeno projektais? Ar jos kritikos radikalumas nesuponuoja stoikiško susitvarkymo prieš neatšaukiamą realybę?

Realybę ir subjektą sukuria ir įgalina diskursas. Sekdama Lacanu Žukauskaitė aiškiai skiria realybę (*la réalité*) ir tikrovę (*le réel*) (p. 17). Realybės ir tikrovės perskyrą atitinka tos binarinės opozicijos, kurias autorė taiko politikos sričiai. Remdamasi Michaeliu Foucault ji skiria sąvoką *zoē*, reiškiančią „paprastą, pliką gyvenimo faktą, bendrą visoms gyvoms būtybėms“, nuo *bios*, nurodančią „gyvenimo formą ir būdą“ (p.117). Ideologija, politika, menas yra būdai atsiskirti nuo „pliko gyvenimo“, paneigti savo *zoē*. Plikas gyvenimas ne įtraukiamas į simbolinio reikšmingumo ribas, o pakeičiamas priimtinomis ženklų tvarkomis. Tačiau šiandien, kai vertybes keičia prekinės vertytės, plikas gyvenimas iš politinių marginalijų lauko nuolatos veržiasi į centrinę jos dalį, į areną. Šis taiklus Žukauskaitės pastebėjimas atveria galimybę aptarti šiuolaikinį populizmą, marginalijas, jų veržimąsi į politinį lauką, o pasikui ir į politinę areną kaip vartotojiškos gamybos ir spektaklio visuomenės rezultata. Žukauskaitė prisimena *homo sacer* figūrą, paste-

bi jos saulėlydį, banalėjimą, nykimą meniniu, giminės ekonominiu požiūriais.

Tuštumos slėpimas ir Niekio paslaptis. Althusseris sako, kad subjektas yra diskursyvos interpeliacijos rezultatas, kitur – ideologijų veiksmo rezultatas, o Žukauskaitė teigia, kad „šiuolaikinis subjektas yra ne kas kita kaip regimas spektaklis“ (p.210). Pridurčiau, šiam subjektui diskursyviai suteikiamas dramatiško, skausmingo, žmogiško pavidalas. Spektaklis, karnavalas, maskaradas, žaidimas kuria ir subjektą (prisiminkime taiklų posakį: „tik nekelk man scenų!“), ir *objektą mažoji a.* Modernusis dvigubas mimezis (vaidinimų kartojimas), pa-taikavimas veidrodiniam atspindžiui, ištikimybė ekranui yra tuštumos slėpimo strategijos. Autorė pažymi: atskleidę dvigubos imitacijos paslaptį nusivilsime – maskaradas nieko neslepia, o vaidinimas šiandien tampa vienintele realybės esme. Manau, kad teiginio drama yra susijusi ir su tuštumos konstatavimu, ir su tra-giška pastanga įveikti ideologijų skraistę, nes pergalė arba teatveria Niekio viešpatiją, arba supriešina egzistenciją su neįmanomais transcendentiniais lūkesčiais. Žukauskaitės tekstuose būtis taip ir nepasirodo, nors, prisiminus Martiną Heideggerį ir jos cituojamą Arvydą Šliogerį, vaizdų neigimas pažymi būtį kaip neigimo proceso sukuriamą ribą. Būties parodymas būna ta neleistina prabanga, silpnybė, kurios Žukauskaitės tekstuose beveik nerasis. Beveik – nes kartais ji mini tikrovę, neįmanomą šansą, į kurį nurodo diskursyvioms tvar-koms nepaklūstantys simptomai. Be to, jos ap-tariamų meno ir kino herojų dramatismas suponuoja, kad gali būti peržengiamos diskursy-vumo ribos.

Simptomai yra neįmanoma „autentišku-mo“ galimybė. Jie rodo neapibrėžtą tikrovę, neišpildomą pasiją, dažniausiai Žukauskaitei reiškiančią – obscesiskumą. Neideologiškumo, nediskursyvumo šansas prasiejamas sugyveni-

mo taktika. Ženklas nurodo mažiausiai tris di-mensijas: reikšmę arba objektą, diskurso arba teksto tvarką ir netiesiogiai simptomą arba dis-kurso ribą. Pasak Žukauskaitės, „simptomas yra tikrovės inkarnacija“, nuoroda į „trauminį branduolį“ (p. 15), į Lacano žodžiais tariant, centrinę negalimybę, aplink kurią struktūruo-jamas visas reikšmės laukas. Asmenybė, pasak Žukauskaitės, yra pakibusi „ontologinės dias-temos“ (p. 17) situacijoje: tarp diskurso ir simp-tomo, tarp realybės ir tikrovės. Tai ir yra sub-jekto žlugimo priežastis. Ontologinė diastema slepia tragedijos kilmę ir juoką dėl neįgyvena-mų vilčių. Štai kodėl Žukauskaitės knyga yra ne tik ironiška, bet kartais ir linksma savo ne-gailestingumu.

Libidinė ekonomika ir gamybinė psichika. Žukauskaitė remiasi marksistine šiuolaikinio postmodernizmo gaida: ekonomika veikia vi-sas ideologijas, samprotavimus apie poreikius ir išteklius, o per tai – galios diskursus. Nors pati gamyba kaip daiktinis procesas yra nedis-kursyvi tikrovė, tačiau jos tvarka, ekspansija vi-sų žmogaus santykių atžvilgiu vyksta nuolat. Ir nors psichika saugo / užtikrina žmogaus santy-kį su geismu, tačiau gamyba reprodukuoja eg-zistuojančias troškimų formas. Subjektais gei-džia to, ką gamina ideologizuota ekonomika ir spektaklio visuomenė. Psichika yra susijusi su traumine individų, socialinių grupių ir tau-tų patirtimi. Trauma rodo grynojo geismo ne-diskursyvią stichiją. Ji išryškėja per nutylėjimus, tabu, baimę, pauzę. Pastebėsiu, žydų žudynių 1941-aisiais nutylėjimas plačioje lietuviškoje spaudoje, nepaisant trumpų informacinių pranešimų, išliko trauma, kuri produkuoja nega-tyvius simptomus ir dviprasmybes. Žukauskai-tės knygos yra metodinis pagalbininkas tariamai dorų diskursų kritikos požiūriu.

Demoniški vyrai, karnavališkos moterys. Vyrai knygoje aiškiai demonizuojami ir vaiz-duojami kaip nuolatiniai galios reprezentan-

tai. Galia turėti falą yra šios demonizacijos priežastis. Moteris, atvirkščiai, yra geismo objekto – falo – maskaradas. Tačiau ji nenagrinėja „vyriškų“ bendruomenių: kariuomenės, laivyno, vyrų kalėjimo, kur tokia samprotavimų logika nepaaiškina galios paskirstymo. Autorė veikiausiai mano, kad moteriškumas ir vyriškumas yra neišvengiami pangeismo atributai, duotybės. Bet ar metonimijos „vyras“, „moteris“ nėra per siauros, ar šios sąvokos gali nužymėti elgesio skirtis, paplitusias tarp kvyrų (*queer* – gėjų ir lesbiečių diferenciacijos įvairovė, transvestitų, transseksualų ir kt.)? Ar androgininės sielos peizažai, G. Jungo *animus* ir *anima* nėra pakankamas pagrindas vengti redukcionizmo, kurią lemia atributai vyras / moteris?

Lacano ir Žukauskaitės požiūriu, viskas – gamyba, socialinė organizacija, kultūrinė veikla – yra persmelkta šio supaprastinto, tačiau pulsuojančio, gyvybingo geismo. „Maskaradinę“ moteriškumo esmę autorė perteikia nurodyma į transvestitus, kurie yra analogiškas „maskarado“ fenomenas. Tačiau kodėl moteriškumas yra pagrindas, o ne transvestizmas? Kodėl ne persirenginėjimas, ne erotikos gamyba, siekianti sukaupti didesnę simbolinę kapitalą, patrauklumą yra anksčiau, o diskursyviai neapibrėžta moteris? Tačiau į vyrų egzistencinius lūžius dėl skirtingo nei moters atveju išstūmimo mechanizmų, ji nesigilina. Todėl vyrų patiriama trauma knygoje neturi savo ypatumo. Transvestitai pasislepia miglose.

Kasdienybė be idealų. Kiekvienas asmuo, remdamasis simptomais ir verčiamas ideologijų bei diskursų, reaguoja į situaciją, į atsitiktinius iššūkius. Žukauskaitė nekalba apie kūrybingumą ir idealus, kurie, remiantis dar Kanto tradicija, suponuoja laisvą pasirinkimą. Nelikus idealų, įvairovę užtikrina tik kasdienybės chaosas. Remdamasi Micheliu de Certeau, ji teigia: „kasdieniai veiksmai savo prigimtimi yra taktiniai“ (p.40), „[...] taktinė elgsena visuomet

yra išsklidusi, efemeriška ir slapta, ji sukuriamą kaip improvizuotas atsakas į konkrečią situaciją“ (p. 40). Kasdienybės įvairovė skatina taktinius, momentinius veiksmus. Strategijos, atvirkščiai, „siekia kolonizuoti regimą, specifinę vietą, kuri tampa atrama, įgalinančia demonstruoti galią“ (p.41). Strategija atveria kelias ideologijoms, diskursams, subjektui, realybei, „vyrui“. Strategija užvaldo jusles, kasdienybės regėjimą paversdama žiūrėjimo formomis, stebėjimo kultūra. Spontaniškumas gali tik prasiveržti pro diskursyvių, neverbalinių lūkesčių tinklą, pažeisti ideologinį asmens tvirtumą, tačiau negali būti, neturi savaiminio patvarumo. Ar moteris yra „taktikė“?

Seksualumas ir jo politinė ekonomika. Viena iš svarbesnių knygos temų – seksualumas. Remdamasi Deleuze'u ir Guattari, seksualumą autorė mano esant geismo mašinos dalimi (kodėl mašinos, o ne fabriko?). Geismas yra inkorporuotas į bet kokią žmogaus veiklą kaip stimulus, kaip galia, ir todėl seksualumas yra politinės ekonomikos kategorija. Šiuolaikinė politinė ekonomika nurodo gamybos susidvejinimą tarp įvairovės ir suvienodinimo, tarp vertybių ir to, kad jos nuolatos paverčiamos mainomosiomis vertėmis. Įvairovės simuliacija yra To Paties būdas išvengti kankinančių skirtumų. Panašiai atsitinka su lytimi. Žukauskaitė rašo: „akivaizdu, jog ir kapitalizmas, ir psichoanalizė remiasi ta pačia perkėlimų, investicijų ir praradimų logika [...] Tačiau ar ne tuo pačiu principu funkcionuoja ir šizoidinis produkavimas“ (p. 115). Įvairovės simuliacijoms priklauso ir erotikos gamyba. Todėl būtų įdomu aptarti lytį, kaip šiuolaikinės ekonomikos ženklų gamybos dalį, kuriai atstovauja Almodovaro ir Trieras. Netekęs antropomorfinių pavidalų, seksualumas ištirpsta libidinėje ekonomikoje ir nuolatos atkartoja savo mašininius pavidalus. Tačiau mašina ir gamyba neišlaisvina nuo paranojos ir šizofrenijos.

Neįmanomo Kito išlaisvinimas iš objekto mažoji a. Kito tema atveria kelią daugiau nei diskursų įvairovei. Sakyčiau, Kitas rodo transcendenciją, kuri susieta arba su aukščiausiais, nepasiekiamais idealais, arba su radikaliai skirtingais simboliniais pasauliais, arba su nediskursyviu ekonomikos ir gamtos/psichikos spaudimu. Kito figūra nėra aiški, nes ji neišitenka binarinių realybės/tikrovės opozicijų ribose. Ir jei Tas Pats galėtų būti susietas su diskursyviu tapatumu, su ideologijų kolonizuota savimone, tai Kitas nieko tokio nenurodo. Kitą atveria susitaikymas su gamtine aplinka arba su nepatirtais kitų, galbūt nepriimtinių, pasaulių imperatyvais.

Sakyčiau, kad autorė Kito sferą skirsto į išivaizduojamą, simbolinę ir tikrą. Išivaizduojama – tai To Paties kiti atspindžiai, simbolinė – tai „beasmenių taisyklių visuma“. Tikroviška, čia Žukauskaitė apeliuoja į Žižeką, yra „neįmanomas Daiktas, nežmogiškas partneris, su kuriuo neįmanomas joks simetriškas dialogas“ (p. 142). Skirtybę linkę diskriminuoti Tie Patys kiekvieną radikaliai Kitą paverčia daiktu, nuvertina iki tarpdalykinių santykių, iki manipuliavimo objektų. Šio pavertimo logika yra susijusi su simboline reprezentacijos tvarka, kai kiekvienam Kitam neišvengiamai atstovauja jo

substitucija – *objektas mažoji a.* Iš esmės *objektu mažoji a* paverstas Kitas virsta tarsi daiktu, kuris neteko *homo sacrus* pavidalo. Žukauskaitė įvardija kai kuriuos neįmanomus neįmanomos tikrovės atstovus. Tai moteris ir tie, kuriuos delegitimavo ideologija. Moters figūrą ji interpretuoja Lacano žodžiais: „Moteris neegzistuoja“ reiškia tai, jog ji yra *ne visa (pas toute)*, ji negali savęs visiškai ir galutinai reprezentuoti falinėje tvarkoje“ (p.164). Tačiau ne tik moteris, bet ir „joks seksualinis santykis neegzistuoja“, turint omenyje, kad geismo tikrovė yra neženkliška. Panašiai neįmanomi ir visi Kiti radikaliai atstumtieji. Pavyzdžiui, Guantanamo kaliniai, tie, kurie išliko po bombardavimo, yra neįmanomi daiktai JAV postuluotos pokarinės tvarkos požiūriu. Manau, tokių neįmanomų sąrašą reikėtų tęsti ir priskirti daugiau ekonominių ir politinių pabėgėlių, daugelį (ne)įgaliųjų, kurie ir Lietuvoje išlieka *objektais iš mažosios a*, arba neįmanomais ir neišitenkančiais ydingame lietuviškame To Paties fantazijų rate.

Žukauskaitės knyga atveria galimybių platesnei diskusijai, kurią tikiuosi pratęsti kitame *Problemu* numeryje.

Gintautas Mažeikis